

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Нечепуренка Микити Олександровича

на тему: «Формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу в Україні», подану до захисту в разову спеціалізовану вчену раду Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка

1. Обґрунтування актуальності теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, темами

На сучасному етапі існують відмінні риси моделі соціальної відповідальності вітчизняного малого та середнього бізнесу. Перша відмінна риса – це поширена практика недотримання принципів соціально відповідальної поведінки переважною більшістю малих і середніх підприємств. Друга – відсутність методичного та управлінського підходу до питань соціально відповідальної поведінки. Третя полягає в тому, що малий та середній бізнес стикаються з більш вузьким колом стейкхолдерів на відміну від великих компаній. Четверта – у малому та середньому бізнесі сформувалася практика масового порушення прав працюючих, при цьому трудові відносини часто мають неформальний характер. Також слід зазначити, що малий і середній бізнес зазнає більшого тиску з боку регіональної та місцевої влади, ніж великий. Найчастіше керівників невеликих компаній змушують надавати підтримку галузям соціальної сфери, які є пріоритетними для місцевої адміністрації, але не становлять інтересу для бізнесу. При цьому можна відзначити, що в Україні досить низький рівень розвитку соціальної відповідальності загалом, вона реалізується в основному корпораціями, а менші підприємці часто взагалі не до кінця розуміють значення терміну «соціальна відповідальність бізнесу». Крім того, існує проблема, що малий та середній бізнес зазвичай разово, а не систематично здійснює якісь проекти, пов'язані із соціальною сферою. Причина цього полягає в тому, що малий та середній бізнес в Україні має багато проблем. Так, наприклад, він досить легко може розоритися, схильний до адміністративного тиску, тощо, що обумовлює низький рівень соціальної відповідальності в порівнянні з великими організаціями.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день тема соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу все ще не повністю розкрита, хоча існують різні підходи, концепції та думки. Водночас усі вони сходяться на тому, що соціальна відповідальність є одним із найважливіших драйверів ефективної взаємодії підприємництва та суспільства, тому чітке розуміння способів його реалізації та можливих при цьому проблем дозволить покращити економічний та соціальний клімат у діловому середовищі. У зв'язку з цим існує об'єктивна необхідність вивчення особливостей реалізації соціальної відповідальності організацій, які займаються малим і середнім бізнесом. Серед представників малого та середнього бізнесу є готовність брати участь у процесі суспільного розвитку у формі соціальної відповідальності, особливо з повномасштабним вторгненням

рф, але для ефективної реалізації цього процесу потрібні: розробка алгоритмів здійснення соціальної відповідальності для малих та середніх організацій; створення більш чіткого та конкретного розуміння можливостей застосування соціальної відповідальності серед власників малого та середнього бізнесу; збільшення уваги державних органів до соціальної відповідальності організацій малого та середнього бізнесу; формування традицій соціально відповідальної поведінки малого та середнього бізнесу. Усе це передбачає потребу у проведенні додаткових досліджень, у рамках вивчення соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу.

Особливості сучасних соціально-економічних умов вимагають збільшення напрямів взаємодії нашого суспільства та бізнесу. Однією з напрямів цією формою взаємодії виступає соціальна відповідальність малого середнього бізнесу. Незважаючи на соціально-відповідальну поведінку власників малого і середнього бізнесу, що формується, даний процес все ще знаходиться на стадії становлення і вимагає додаткових дослідницьких, організаційних та управлінських практик.

Дисертаційна робота Нечепуренка М.О. присвячена розвитку теоретичних положень, науково-методичних підходів і практичного інструментарію щодо формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу на національному та регіональному рівнях; визначено, що для уточнення розуміння специфіки соціальної відповідальності малих і середніх підприємств, необхідним є дослідження можливих механізмів посередництва серед рушійних сил соціально відповідальної поведінки бізнесу, якими є групи стейкхолдерів через механізм ресурсного взаємообміну бізнесом.

Дослідження проводилося згідно з комплексним планом науково-дослідних робіт Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» за темою: «Соціальна відповідальність у системі підприємницької діяльності» (номер державної реєстрації 0120U104934, 2020-2023 рр.), в рамках якої автором запропоновано використання системи якісних критеріїв для комплексної оцінки ініціативної складової соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу, яка забезпечує відображення узгодження вимог стейкхолдерів та характеризує внесок кожної складової в загальний ресурсний обмін між малим та середнім бізнесом і відповідною групою його стейкхолдерів; розроблено науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів, де об'єктом оцінювання є підприємницька діяльність у регіоні в розрізі соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу; розвинено понятійно-категоріальний апарат соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу; удосконалено підходи до класифікації стратегій взаємодії малого та середнього бізнесу з урахуванням загального показника його потенціалу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів.

Вищезазначене дає підстави вважати тему дисертації актуальною, а проведені дослідження важливим з точки зору формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу на національному та регіональному рівнях.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та наукова новизна.

Сформульовані та узагальнені в дисертації Нечепуренка М.О. результати дослідження теоретичних та науково-методичних положень, а, також, розроблені практичні рекомендації є достатньо обґрунтованими полягають у наступному:

1. На основі комплексного теоретико-методологічного аналізу специфічних особливостей малого та середнього бізнесу в Україні, удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів. Запропоновано загальний показник потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів, до якого включено чотири блоки критеріїв: соціальна відповідальність в економічній сфері, внутрішня соціальна відповідальність, а також два блоки, які характеризують зовнішню соціальну відповідальність, які, на відміну від існуючих, дозволяють визначити особливості ресурсного обміну між МСБ та його зовнішнім мікро- та мезооточенням. Запропонований підхід дозволяє підвищити рівень обґрунтованості проміжних та підсумкових висновків, оскільки базується на використанні інформації з різних джерел, передбачає залучення компетентних експертів для оцінки факторів розвитку соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу регіону, використовує зворотний зв'язок через проведення опитувань, анкетування підприємців.

2. Запропоновано використання системи якісних критеріїв для комплексної оцінки ініціативної складової соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу, яка забезпечує відображення узгодження вимог стейкхолдерів та характеризує внесок кожної складової в загальний ресурсний обмін між малим та середнім бізнесом і відповідною групою його стейкхолдерів. До якісних показників, які характеризують рівень соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу віднесено відповідні інтегральні показники за результатами регіональних експертних опитувань та анкетувань підприємців за блоками. До складових інтегрального показника першого блоку – економічної складової – запропоновано віднести реалізацію соціальної відповідальності за такими напрямками: благодійність, меценатство; соціальні інвестиції; своєчасна виплата дивідендів; легалізація тіньових доходів. Другий блок критеріїв, який характеризує взаємовідносини МСП із зовнішнім мікрооточенням (покупцями, партнерами) включає: етичний маркетинг; екопакування та екомаркування; практика додержання норм міжнародних стандартів; наявність спорів, реклаमाцій, претензійна робота; питома вага постійних покупців у клієнтській базі; моніторинг рівня задоволеності покупців якістю продукції та обслуговування. Третій блок критеріїв, який характеризує взаємовідносини МСП із персоналом, включає: регулярний перегляд заробітної плати, відсутність заборгованості з її виплати; соціальна інфраструктура, безкоштовне харчування; додаткове медичне страхування; недискримінація, захист прав трудящих; зрозуміла та прозора система заохочення; можливість

кар'єрного розвитку, підвищення кваліфікації. Четвертий блок критеріїв характеризує взаємовідносини МСП із зовнішнім середовищем і включає характеристику ресурсного обміну із зовнішніми партнерами, бізнес-середовищем та місцевою громадою.

3. Для характеристики поточного стану ресурсного обміну на основі вирішення задачі Парето-оптимальності запропоновано коефіцієнт розбалансованості, який синтетично характеризує ступінь розбалансованості ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом та основними стейкхолдерами на основі оберненої залежності даного коефіцієнта та рівня збалансованого ресурсного обміну із групами стейкхолдерів, що дозволяє визначити, які саме групи найбільше впливають на порушення балансу. Ключовими аспектами оцінювання, на відміну від існуючих, є можливості ресурсного обміну між основними стейкхолдерами та МСБ на засадах соціальної відповідальності бізнесу на основі Парето-оптимальності.

4. На основі систематизованих підходів до визначення поняття «соціальна відповідальність бізнесу, виокремлено особливості їх реалізації для малого та середнього бізнесу. Зокрема, уточнено класифікацію стейкхолдерів малого та середнього бізнесу за такими типами, як пасивний, дискреційний, вимогливий; домігантний; небезпечний, залежний, визначний. Визначено, що концепції соціальної відповідальності МСП мають в першу чергу характеризувати ступінь примусовості, що, в свою чергу, врахує інституційні чинники та ступінь ініціативності суб'єктів малого та середнього бізнесу, а також вектор спрямованості соціальної відповідальності – із превалюванням внутрішнього або зовнішнього середовища, що відображено на двовимірній площині розподілу концепцій соціальної відповідальності МСП, сформованої за двома шкалами: «інтроверсія-екстраверсія» та «примус-ініціатива».

5. На підставі аналізу публікацій вітчизняних і зарубіжних вчених, міжнародного та вітчизняного законодавства і практичного досвіду, запропоновано уточнене визначення поняття «соціальна відповідальність малого та середнього бізнесу», яка визначена як ініціативна стратегічна діяльність, направлена на вирішення суспільних проблем через прозору і етичну поведінку, зорієнтовану переважно на зовнішнє середовище підприємства із врахуванням можливостей збалансованого ресурсного обміну із основними стейкхолдерами на основі національних та міжнародних норм і правил. На відміну від існуючих, таке визначення підкреслює важливість зовнішніх зацікавлених сторін для суб'єктів МСП, які зазвичай спричиняють значні впливи на діяльність такого бізнесу, і, відповідно, стимулюють його до соціально відповідальної поведінки, а також до практики нефінансового звітування.

6. Проведено кореляційно-регресійний аналіз залежності коефіцієнту розбалансованості ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом та групою стейкхолдерів «Органи владних повноважень» від сумарного обсягу фінансування за регіональними цільовими програмами розвитку малого та середнього бізнесу протягом 2017-2021 рр. в Дніпропетровській області. Визначено, що підвищення обсягів фінансування цільових регіональних

програм стимулювання малого та середнього бізнесу спричиняє підвищення розбалансованості ресурсного обміну між малим бізнесом та органами владних повноважень до відмітки 1900 тис. грн на рік. Суттєвий ефект стосовно зниження рівня розбалансованості досягається після проходження цього рівня. Звідси випливає, що регіональні особливості процесів соціального розвитку вимагають відповідних заходів адміністративного регулювання, спрямованих на створення умов для стимулювання соціальної активності малого та середнього бізнесу, при чому за незмінних інших умов обсяги програм стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні не мають бути нижчими за відмітку 1900 тис. грн на рік, адже в протилежному випадку відбуватиметься розбалансування ресурсного обміну між підприємством та органами владних повноважень, а основним напрямком розвитку сучасної регіональної стратегії розвитку є пріоритетність громадських потреб.

7. За результатами дослідження розбалансованості ресурсного обміну малого та середнього бізнесу із основними групами його стейкхолдерів, узагальнено чотири типи стратегій взаємодії суб'єктів МСБ із групами зацікавлених сторін, кожна із яких зорієнтована на відповідний рівень потенціалу малого та середнього бізнесу щодо задоволення потреб стейкхолдерів. Розроблено рекомендації щодо запровадження більш ефективних практик міжсекторального партнерства через впровадження концепції соціальної відповідальності в Дніпропетровській області.

Наукові положення, що виносяться автором на захист, сформульовані наступним чином:

За оглядом основних аспектів дисертаційної роботи відповідно до логіки викладення матеріалу слід виділити такі положення наукової новизни:

1. Удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів, де об'єктом оцінювання є підприємницька діяльність у регіоні в розрізі соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу як комплексний теоретико-методологічний конструкт, що дозволяє додатково підвищити рівень обґрунтованості проміжних та підсумкових висновків, оскільки базується на використанні інформації з різних джерел і сконструйований із чотирьох блоків: соціальна відповідальність в економічній сфері, внутрішня соціальна відповідальність, а також два блоки, які характеризують зовнішню соціальну відповідальність, які, на відміну від існуючих, дозволяють визначити особливості ресурсного обміну між суб'єктами малого та середнього бізнесу та його зовнішнім мікро- та мезооточенням (підрозділ 2.3).

2. Автором удосконалено систему оцінювання ініціативної складової соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу із застосуванням бальних оцінок критеріїв та з урахуванням їх рівнів значущості, яка, на відміну від існуючих, забезпечує відображення узгодження вимог стейкхолдерів та характеризує внесок кожної складової в загальний ресурсний обмін, дозволяє додатково врахувати регіональні умови ведення бізнесу, застосуванням бальних

оцінок критеріїв екологічно ініціативної поведінки підприємства та з урахуванням їх рівнів значущості (підрозділ 3.1).

3. Проведено удосконалення методичного підходу до характеристики поточного стану ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом та його основними стейкхолдерами, який заснований на вирішенні задачі Парето-оптимальності і на відміну від існуючих дозволяє визначити, які саме групи найбільше впливають на порушення балансу (с. 106-107).

4. Набули подальшого розвитку теоретичні підходи щодо визначення особливостей соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу через характеристику ступеня примусовості (с. 44), що, в свою чергу, врахує інституційні чинники, та ступеня ініціативності, а також вектора спрямованості соціальної відповідальності – із превалюванням внутрішнього або зовнішнього середовища, що відображається на двовимірній площині розподілу концепцій соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу, сформованої за двома шкалами: «інтроверсія-екстраверсія» та «примус-ініціатива» (с. 46).

5. Набув подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат соціальної відповідальності через удосконалення визначення соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу як ініціативної стратегічної діяльності, направленої на вирішення суспільних проблем через прозору і етичну поведінку, зорієнтовану переважно на зовнішнє середовище підприємства із врахуванням можливостей збалансованого ресурсного обміну із основними стейкхолдерами, яке на відміну від існуючих, підкреслює важливість зовнішніх зацікавлених сторін для суб'єктів МСП, що розподіляються на представників зовнішнього мікро- та мезооточення (с. 47).

6. Набули подальшого розвитку підходи до оптимізації соціально відповідальних практик малого та середнього бізнесу в регіонах через врахування залежності коефіцієнту розбалансованості ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом і визначеними групами стейкхолдерів, які, на відміну від існуючих, дозволяють визначити критичну точку ресурсного обміну, яка характеризує перехід зазначеного процесу в збалансований стан (підрозділ 2.3).

7. Набула подальшого розвитку класифікація підходів до формування стратегій взаємодії суб'єктів МСБ із групами зацікавлених сторін, яка, на відміну від існуючих, враховує рівень та інтерпретацію потенціалу малого та середнього бізнесу щодо задоволення вимог стейкхолдерів на засадах соціальної відповідальності (с. 147-148).

Викладені результати дисертаційної роботи мають логічну основу, володіють необхідним рівнем науково-теоретичної розробки та економічного обґрунтування і можуть бути використані при вирішенні практичних завдань з оцінювання та формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу.

3. Оцінка змісту роботи та повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 184 сторінки, із них 154 – основний текст. Дисертаційна робота містить 17 таблиць, 38 рисунків, 9 додатків, список використаних джерел включає 122 найменування.

У першому розділі дисертації систематизовано еволюцію підходів до визначення поняття «соціальна відповідальність бізнесу», визначено місце соціальної відповідальності в контексті зазначених наукових економічних концепцій. Виокремлено особливості підходів до визначення поняття «соціальна відповідальність бізнесу» для малого та середнього бізнесу. Уточнено класифікацію стейкхолдерів малого та середнього бізнесу. Визначено, що концепції соціальної відповідальності МСП мають в першу чергу характеризувати ступінь примусовості, а також спрямованість соціальної відповідальності, що відображено на двовимірній площині розподілу концепцій соціальної відповідальності МСП, сформованої за двома шкалами: «інтроверсія-екстраверсія» та «примус-ініціатива». Визначено, що МСП орієнтуються саме на зовнішнє середовище, що відображає превалювання екстраверсійного вектора СВБ. Запропоновано уточнене визначення поняття «соціальна відповідальність малого та середнього бізнесу», яка визначена як ініціативна стратегічна діяльність, направлена на вирішення суспільних проблем через прозору і етичну поведінку, зорієнтовану переважно на зовнішнє середовище підприємства із врахуванням можливостей збалансованого ресурсного обміну із основними стейкхолдерами на основі національних та міжнародних норм і правил. Визначено п'ять основних етапів еволюції розуміння соціальної відповідальності вітчизняним бізнесом, а також підкреслено, що в умовах кризових явищ початку ХХІ ст. а також повномасштабного вторгнення РФ в Україну, найновішим напрямом соціальної відповідальності бізнесу стало соціальне підприємництво. Виокремлено класифікаційні категорії при дослідженні інструментарію регулювання соціальної відповідальності бізнесу, що дозволяє більш повно дослідити притаманний кожній концепції набір методів та заходів запровадження соціальної відповідальності в діяльність малих та середніх підприємств.

У другому розділі узагальнено основні кількісні показники економічної діяльності малого та середнього бізнесу України за період 2010-2022 рр. із врахуванням їхнього впливу на рівень соціальної відповідальності, а також проаналізовано динаміку таких показників. Сформовано удосконалений науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів, де об'єктом оцінювання є підприємницька діяльність у регіоні в розрізі соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу як комплексний теоретико-методологічний конструкт. Запропоновано загальний показник потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів. Для характеристики поточного стану ресурсного обміну на

основі вирішення задачі Парето-оптимальності запропоновано коефіцієнт розбалансованості.

У *третьому розділі* запропоновано використання системи якісних критеріїв для комплексної оцінки ступеня соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу, яка забезпечує відображення узгодження вимог стейкхолдерів та характеризує внесок кожної складової в загальний ресурсний обмін. Сформовано алгоритм розрахунку загального показника потенціалу малого та середнього бізнесу щодо задоволення потреб стейкхолдерів. Досліджено загальний показник потенціалу малого та середнього бізнесу щодо задоволення потреб стейкхолдерів протягом 2017-2021 рр. в Дніпропетровській, Харківській та Запорізькій областях, а також запропонована його інтерпретація за шкалою Харрінгтона. Проведено кореляційно-регресійний аналіз залежності коефіцієнту розбалансованості ресурсного обміну між малим бізнесом та групою стейкхолдерів «Органи владних повноважень» від сумарного обсягу фінансування за регіональними цільовими програмами розвитку малого та середнього бізнесу протягом 2017-2021 рр. в Дніпропетровській області. За результатами дослідження розбалансованості ресурсного обміну малого та середнього бізнесу із основними групами його стейкхолдерів, узагальнено чотири типи стратегій взаємодії суб'єктів МСБ із групами зацікавлених сторін.

Додатки містять обґрунтування класифікації підприємств України за Законом №2164-VIII та за ст. 55 ГКУ, статистичну інформацію про діяльність малих та середніх підприємств в Україні, анкету для опитування підприємців Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей (за методикою Мишковської О.П.), довідки про використання та впровадження результатів дисертаційної роботи.

За темою дисертаційної роботи опубліковано 7 наукових праць, з яких: 4 статті внесені до міжнародних наукометричних баз та до періодичних наукових видань інших держав; 3 праці апробаційного характеру.

Кількість опублікованих праць відповідає вимогам МОН України до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

4. Значення роботи для науки, практики та суспільства

Наукове значення роботи полягає у розвитку теоретичних положень, науково-методичних підходів і практичного інструментарію щодо формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу на національному та регіональному рівнях.

Практична цінність отриманих результатів підтверджується довідками про їх впровадження у діяльність:

- Департаментом економічного розвитку Кам'янської міської ради (довідка №03-04/425 від 06.06.2023 р.) при проведенні організаційно-управлінських заходів, застосовуючи методичний підхід до характеристики поточного стану ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом та його основними стейкхолдерами.

- ТОВ «Міськсвітло Плюс», м. Дніпро (довідка №20-096 від 20.09.2023 р.) для розбудови взаємовідносин із органами вади та міжнародними інвесторами,

а також при складанні тендерних заявок на проведення робіт та надання послуг за профілем діяльності підприємства.

Теоретичні й практичні результати використовуються в освітньому процесі Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (довідка №13-41/45-4 від 06.11.2023 р.) при викладанні дисциплін «Соціальна відповідальність бізнесу», «Соціально-етична відповідальність в туризмі», «Креативна економіка», а, також, в процесі розробки навчально-методичного забезпечення, виконання науково-дослідних, кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти.

5. Висновок про відсутність порушення академічної доброчесності

За результатами ґрунтовного вивчення рукопису дисертаційної роботи та опублікованих наукових праць автора, а також аналізу наданого автором звіту щодо перевірки тексту рукопису сервісом «Unichек», порушень академічної доброчесності не було встановлено. Використанні здобувачем окремі ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту та оформлення дисертації

Дисертаційна робота містить зауваження та дискусійні положення, а саме:

1. У своїй роботі автором проведено кореляційно-регресійний аналіз залежності коефіцієнту розбалансованості ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом та групою стейкхолдерів «Органи владних повноважень» від сумарного обсягу фінансування за регіональними цільовими програмами розвитку малого та середнього бізнесу протягом 2017-2021 рр. в Дніпропетровській області (с. 146). Проте, на коефіцієнт розбалансованості суттєвий вплив також мають інші групи стейкхолдерів. Тому автору доцільно було розрахувати багатофакторну кореляційно-регресійну модель з включенням найбільш впливових показників, які відносяться до кожного блоку ресурсного обміну: «Підприємство», «Клієнти», «Співробітники», «Органи владних повноважень».

2. Автором узагальнено систему критеріїв для визначення блочних інтегральних показників потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів (с. 118). Однак, доцільно було б до блоку 2 (зовнішній, мікрооточення) додати такі складові, як: розумні та доступні ціни; сприяння охороні навколишнього середовища; до блоку 3 (внутрішній) – створення нових робочих місць, просування нових стандартів та технологій виробництва, фінансування культурних, спортивних та інших заходів для співробітників, надання допомоги працівникам у критичній ситуації; до блоку 4 (зовнішній) – підтримка незахищених верств населення. Ці дані суттєво доповнили б систему критеріїв для визначення блочних інтегральних показників потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів.

3. У роботі автор здійснює оцінку ефективності діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва в цілому по Україні і за Дніпропетровською,

Харківською та Запорізькою областями. Однак, картина щодо стану розвитку МСБ та їх соціально-відповідального потенціалу була б набагато повнішою, якщо додати до аналізу ще декілька економічно розвинених областей, наприклад, Київську, Одеську, Львівську.

4. Розвиток суб'єктів малого та середнього бізнесу залежить від специфіки регіонів і галузей та здійснюється відповідно до змін у виробничій сфері. Структура виробництва в сучасних умовах характеризується зростаючою орієнтацією не тільки на регіональну, а і на галузеву систему господарювання. Тому при формуванні системи показників, які визначають ефективність діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу у Дніпропетровській, Харківській та Запорізькій областях (Додатки В, Г, Д), доцільно було здійснити аналіз малих та середніх бізнес-структур ще й за видами економічної діяльності. Ці дані суттєво доповнили б характеристику ефективності діяльності малого та середнього підприємництва та збільшення їх внеску в соціальний прогрес суспільства.

Викладені зауваження та дискусійні положення не знижують наукової та практичної цінності проведеного здобувачем дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

7. Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам. В цілому наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам до такого виду досліджень. Дисертаційна робота Нечепуренка Микити Олександровича «Формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу в Україні» є самостійним, завершеним дослідженням, відповідає спеціальності 051 Економіка та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою № 44 Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р., а її автор, Нечепуренко Микита Олександрович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму, рекреації
та регіонального розвитку
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу

Уляна АНДРУСІВ

Підпис(и)	Уляни АНДРУСІВ		
посвідчую			
Учений секретар ІФНТУНГ	В. Прохор		
«	»	20	р.